

PRATARMĖ

Mums įdomus pasaulis.

Mes įdomūs pasauliui.

1. Šiuolaikinė dvišalių Ukrainos ir Lietuvos ryšių istorija, grindžiama ekonominiais, istoriniais, kultūriniais, moksliniais ir švietimo ukrainiečių bei lietuvių tautų kontaktais, prasidėjo kartu su abiejų šalių nepriklausomybe. Nepaisant sėkmingų įvairialypių tarpvalstybinių Ukrainos ir Lietuvos santykių, trūksta leksikografinių šaltinių, ypač dvikalbių verčiamųjų žodynų, kurių pirmiausia reikia rengiant būsimuosius specialistus, orientuotus į abipusiai naudingą įvairiakryptį Ukrainos ir Lietuvos bendradarbiavimą.

Mažoji ukrainiečių–lietuvių kalbų žodyno (toliau – Žodynas) sukūrimo prielaida laikytina didelė ukrainiečių ir lietuvių leksikografų patirtis. Naujasis leksikografijos leidinys remiasi aiškinaisiais žodynais. Akademiniis 11 tomų *Ukrainiečių kalbos žodynas*, parengtas Ukrainos TSR mokslų akademijos Kalbotyros instituto darbuotojų, vadovaujamų akademiko Ivano Bilodido, buvo išleistas 1970–1980 m. *Lietuvių kalbos žodyną* sudaro 20 tomų. Žodyno pradininkas Kazimieras Būga 1924 m. spėjo išleisti tik pirmąjį surinktos medžiagos sąsiuvinį, antrasis sąsiuvinis buvo išleistas jau po mokslininko mirties, 1925 m. Būgos darbą tęsė kelios Lietuvių kalbos instituto leksikografų kartos ir jis buvo paskelbtas 2002 m.

Rengiant Žodyną buvo aktyviai naudojami šiuolaikiniai norminiai ukrainiečių ir lietuvių šaltiniai, kurių sąrašas sudarytas remiantis Ukrainoje galiojančiu standartu ДСТУ 8302: 2015 (Valsstybinis Ukrainos standartas 8302: 2015).

2. Šis Žodynas sudarytas remiantis medžiaga, kurioje dominuoja bendrinės ukrainiečių kalbos leksika bei labiausiai paplitę mokslo ir technikos terminai. Žodyne pateikiami žodžių junginiai ir frazeologiniai vienetai, dažnai vartojami grožinėje literatūroje, publicistikoje, mokslo populiarinamuosiuose darbuose.

Žodyno antraštynas papildytas į ankstesnį akademinį leidimą neįtrauktais arba tik neseniai plačiai paplitusiais leksiniais vienetais, pvz.: *бізбóрд, грівня, Євро, імпічмент, мурáл, хáкер, фейк, фрiлáнсер*.

3. Antraštinio žodžio iliustracijos (vartosenos pavyzdžiai) rodo tipinius kalbos kontekstus, kuriuose vartojama viena ar kita leksema. Pateikiami dažnai vartojami laisvieji, terminologiniai ir leksikalizuoti žodžių junginiai bei vaizdingieji posakiai arba tokie, kuriuos gali būti sunku išversti, pvz.: *káвовий kavõs; kavìnis ~ káвови бобí kavõs pupèlès; káвова лóжка kavõs šaukštèlis* ◊ *ворожiти на káвовий гýщi бiрти iš kavõs тiрщiцiу; нагáльно primугtinaĩ ~ нагáльно вимагáти primугtinaĩ reikaláuti; пáм'ятний atmiñtinás; žìnomas ~ пáм'ятна подiя atmiñtinás* įvykis; *пáм'ятнi мiсця žìnomos viètos; участь ж. dalyvávimas ~ участь у засiданнi dalyvávimas susirinkimè, участь у кóнкурсi dalyvávimas konkùrse* ◊ *брáти участь у збóрах dalyváuти susirinkimè; брáти участь у пáи турèти дáлi рáжаус; брáти участь у витрáтах padeñgti дáлi išlaidù; цiпенiти stingti, stirti ~ цiпенiти вiд страху stingti iš báimès; цiпенiти вiд хóлоду stirti nuõ šalçio*.

Atsižvelgiant į Žodyno apimtį, tikriniai vardai, geografiniai pavadinimai, santrumpos kaip papildoma kultūrinė informacija įtraukti į iliustracines frazes, supažindinančias su Ukrainos istorija ir kultūra: *вéжа ж. bókštas ~ Вiзнá вéжа Лyцького зáмку Lùcko piliès įvažiávimo bókštas; етногáграф ч. etnogrãfas; etnogrãfè ~ етногáграф Олéкса Воропáй etnogrãfas Oleksà Voropáj; кmitлiвий суманùs, nuovokùs; мiтрùs, гувùs; аpsukrùs* ◊ *клуб весèлих i кmitлiвих (КВК) linksmùjù iš išradingùjù klùbas (LIK); члénство с. narýstè* ◊ *добивáтися члénства в НÁТО síекти narýstès NÁТО; рiчка ж. ùрè ~ рiчка Уж далá нáзвy мiсту Ужгород Ùžhorodui pavadinimá dávè Ùžo ùрè; теáтр ч. теáтрас ~ Нацiонáльний акадèмiчний драматiчний теáтр iменi Iвáна Франкá Iváno Frankò naciонálinis akadèminis drãmos теáтрас; Одèський акадèмiчний украiнський музiчно-драматiчний теáтр iменi Василя Васiлькa Ukrainos akadèminis Vasýlio Vasýlkos drãmos iš музiкос теáтрас Odèsoje*.

4. Ukrainietišką Žodyno dalį pateikta pagal naujausio *Ukrainiečių kalbos rašybos* leidimo (2019 m.) normas ir taisykles. Žodynas yra norminio pobūdžio, tai pasiekama abiejose jo dalyse parenkant tokius kalbos vienetus, kurie sudaro vientisą sistemą, atsižvelgiant į dažniausiai vartojamų abiejų kalbų žodžių darybos, kirčiavimo, gramatikos, stilistines ir kontekstines ypatybes.

Žodyno sandara

Žodyno straipsnis. Visi antraštiniai Žodyno vienetai pateikiami abėcėlės tvarka. Žodyno straipsnį sudaro: antraštinis žodis ukrainiečių kalba (paryškintas pusjuodžiu šriftu, kirčiuotas), jo kirčiuotas atitikmuo lietuvių kalba. Siekiant tiksliau išversti žodį, vartojami ir žodžio junginiai. Straipsnio pabaigoje pateikiama vartoseną iliustruojančių frazeologinių vienetų – jie padeda geriau suvokti verčiamo antraštinio žodžio reikšmę. Žodyno straipsnyje pateikiami žodžių junginiai ir frazeologizmai suteikia Žodynui gerokai daugiau informatyvumo.

Žodyne nurodoma daiktavardžių ir įvardžių giminė, pvz.: *газета ж., дар ч., жайворонок ч., забáva ж., яйцэ с.; він ч., наш ч., свій ч., той ч., чий ч.*

Veiksmažodžių straipsniuose kaip antraštinės pateikiamos abiejų veikslų formos, pvz.: *благословіти / благословляти; весті / ввóдити; забіти / забивáти; минути / минáти; набіти / набивáти.*

Sangražiniai veiksmažodžiai su dalelyte *-ся* pateikiami atskirais straipsniais kaip antraštinės abiejų veikslų formų poros. Veiksmažodžių veikslų formų poros pateikiamos su pasviruoju brūkšniu (/): pirmiausiai nurodoma įvykio veikslų forma, paskui – eigos veikslų forma, pabaigoje pateikiamas vertimas, pvz.: *забу́тися / забува́тися* užsnūsti; užsimiršti; *нагну́тися / нагинáтися* leškintis, lankstytis, pasileškinti; *оберну́тися / обертáтися* sukiltis, suklióti; skriėti; atsigręžti ~ *обертáтися навкóло чо́гось* skriėti aplink ką; *обертáтися сэред мóлоді* suklióti tarp jaunimo; *торка́тися / торкнóтися* lytėti, palytėti; liėsti, paliėsti, prisiliėsti.

Antraštinė veiksmažodžio eigos veikslų forma nurodoma į paties veiksmažodžio įvykio veikslų formą, pvz.: *забува́тися*

див. забу́тися; ла́годитися див. ла́дитися; нагинáтися див. нагну́тися; оберта́тися див. оберну́тися; торкнúтися див. торка́тися.

Homonimai pateikiami atskirais antraštiniais žodžiais. Jie numeruojami pakeltais arabiškais skaitmenimis po antraštinio žodžio gale, pvz.: *акція¹ ж., ек. āksija* ◊ *акції падають āksijos kriūta, āksija² ж., книжн. āksija* ~ дипломатична *āksija diplomatinē āksija; бал¹ ч. pōkylis, bālius* ~ костюмований бал *kāukių bālius, бал² ч. pažumys* ~ виставляти *bāli gašyti pažumius; отримати хорóший бал gáuti gēra pažumj; гвозд́ика¹ ж., бот. gvazdikas* ~ садо́ва гвозд́ика *tikrasis gvazdikas, гвозд́ика² ж., кул. gvazdikēlis; gvazdikēliai dgs.* ~ гвозд́ика е смачно́ю припра́вою *gvazdikēliai yrà skānūs prieskoniai; ла́йка¹ ж. keiksmāi, plūdimas, plūdimasis, keikimas, keikimasis* ~ ви́бухнути *lājкою iūti kéiktis; ла́йка² ж. lāika, bāltodē* ~ рукави́чки з *lāйки bāltodēs piřštinēs, ла́йка³ ж. lāika, eskimų veislēs šuō; штат¹ ч. valstijā* ~ Сполúчені Штáти Амэ́рики *Jungtinēs Amèrikos Valstijos, штат² ч. etātai dgs.* ~ скорóчення штáтів *etātų māžinimas* ◊ затвэ́рдження штáтів *etātų sárašo patvirtinimas; працюва́ти у штáти býti etātinu darbúotoju, etātine darbúotoja.*

Iliustraciniai pavyzdžiai. По antraštinio žodžio rašoma tildė (~), pvz.: *двана́дцятий dvýliktas* ~ двана́дцята год́ина *dvýlikta valandā; журі́тися síelotis, sielvartáuti* ~ не прівід журі́тися *nē priežastis síelotis; еконóмити таў́пiai vartóti, таў́пiai léisti; таурýти* ~ еконóмити продýкти *таў́пiai vartóti produktùs; еконóмити грóші таурýти pìinigus; еконóмити на матеріáлах таурýти mēdžiagas; еконóмити на пáливи таурýти kùrą; обласн́ий sritiēs* ~ обласн́ий центр *sritiēs ceñtras; юніóр ч., спорт. jaūnius* ~ кома́нда юніóрів *jaūnių komānda.*

Kai iliustracinio pavyzdžio reikšmė tiesiogiai neišplaukia iš antraštinio žodžio, yra frazeologizmo dalis, toks pavyzdys pateikiamas straipsnio pabaigoje po rombo (◊), pvz.: *безкоштóвний nemókamas* ~ безкоштóвний квиток *nemókamas bìlietas* ◊ *безкоштóвний вхід laišvas įėjimas; м́исце с. vietā* ~ м́исце проживáння *gyvėnamoji vietā; м́исце перебува́ння buvimo vietā; робóче м́исце dárbo*

vietà ◊ місце роботи darbóvietė; місце поховання karāvietė; на його́ місці juò détas; máti місце būti, pasitáikyti; *xáta* ж. gryčią, pirkia, trobà ◊ моя хата з краю nè mào kiaùlės, nè mào pù-pos; *цiлющий* gýdomasis ~ цілюще джерелó gýdomasis šaltinis ◊ цілющі трави vaistāžolės.

K i r č i a v i m a s. Visa leksinė bei iliustracinė Žodyno medžiaga yra sukirčiuota. Ukrainiečių kalba turi dinaminį kirtį, pvz.: *евре́йський* žydu; žydo; žydiškas ~ еврéйська грома́да žydu bendruomenė; еврéйський звичай žydiškas paprotys; еврéйська культура в незале́жній Україні žydu kultūra nepriklaūsomoje Ukrainoje; *мо́вити* tařti, pasakýti ~ мо́вити сло́во pasakýti žodį ◊ так би мо́вити таір sākant; *нашвидку́* greitomis ~ нашвидку́ зібратися в до́рогу greitomis išsiruōšti į keliōnę; *сорок* kėturiasdešimt ~ його́ за сорок jám daugiau kaip kėturiasdešimt mėtu; *топтáтися* trepinėti, trýpčioti ~ топтáтися на одно́му місці trýpčioti vienojė viētoje.

Jei Žodyno antraštis žodis turi kirčiavimo variantų, jie pateikiami tame pačiam žodyje ir žymimi dviem kirčio ženklais (‘’), pvz.: *алфа́віт, вінагоро́да, зага́дка, на́вскáч, на́голо́, по́мiлка, фáрфóр.*

Lietuvių kalbos prozodijos sistema išsaugojo tvirtagalę ir tvirtapradę priegaides, kurios žymimos specialiais ženklais (‘ ‘), pvz.: *аку́ент ч., лiнгв., муз. kiřtis, акце́нтas; безiмéнный* bevařdis ~ безiмéнна рiчка bevařdis upėlis ◊ безiмéнный пáлець bevařdis piřštas; *вагі́тність* ж. nėštumas; *екзаменува́ти* egzaminuoti; *раби́ня* ж. vérgė; *соромли́вий* drovūs.

Pa ž y m o s. Žodyne naudojama gramatinių, stilistinių, semantinių pažymų sistema. Žymimos tarnybinės kalbos dalys (*прийм., спол., част.*) ir jaustukai (*виг.*), gramatinės formos (*ч., ж., с., одн., мн.*), stilistinės ypatybės (*жарг., змениш.-пестл., зневажл., ирон.*), siauresnė, specializuota žodžio reikšmės vartosena (*військ., геол., іст., мор.*).

N u o r o d o s. Žodyno nuorodos sistemiškai orientuoja į vietą, kur pateikiamas pagrindinis leksinis vienetas, pvz.: *бэзлад ч., див. безла́ддя; гамува́ти див. вгамува́ти; уні́з див. вниз; цвiнтар ч., див. кладови́ще; шульга́ ж. див. лiвшá.*

Žodyno autoriai nuoširdžiai dėkoja pirmiesiems skaitytojams – oficialiems recenzentams: Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos akademikui, Kyjivo Taraso Ševčenkos nacionalinio universiteto profesoriui Rostyslavui Radyševskiui, Tarptautinio akademiko Stepano Demjančuko ekonomikos ir humanitarinių mokslų universiteto profesorei Natalijai Medynskai, Kazimiero Simonavičiaus universiteto profesorei Jolantai Zabarskaitei už atidų Žodyno rankraščio skaitymą. Ypatinga padėka Lietuvių kalbos instituto direktorei Albinai Auksoriūtei, direktoriaus pavaduotojai mokslo reikalams Aurelijai Tamulionienei, LKI Mokslo tarybos pirmininkei akademikei profesorei Grasildai Blažienei už pagalbą ir palaikymą rengiant ir leidžiant Žodyną. Taip pat dėkojame Bendrinės kalbos tyrimų centro vadovei Anželikai Gaidienei bei jos kolegoms už vertingas pastabas ir konstruktyvias pataisas.

Profesorė filologijos mokslų daktarė
Zinaida Pacholok